

Forskning på demokrati og makt i den frivillige idretten i Norge – noen refleksjoner

Jan Ove Tangen
Høgskolen i Telemark

Publicerad på Internet,

www.idrottsforum.org/articles/tangen/tangen091111.html (ISSN 1652–7224), 2009–11–11

Copyright © Jan Ove Tangen 2009. All rights reserved. Except for the quotation of short passages for the purposes of criticism and review, no part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted, in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording or otherwise, without the prior permission of the author.

Vi hade nyligen anledning att reflektera lite kring staten, dess uppkomst och funktion utifrån olika stats-teorier. Vi kunde konstatera att staten under den klart övervägande delen av de organiserade samhällenas historia varit ett instrument för fåtalets maktutövning över flertalet. I vår extremt komprimerade framställning kom demokratiseringen av staten neddämpande i anslutning till industrialiseringen och nya klassers krav på medinflytande. Demokrati. Ett laddat begrepp, lätt förklarar etymologiskt, men svårt att ge en entydig innebörd. Demo kommer från grekiskans demos, folket, och kratos, också grekiska, betyder styre. Folkstyre, således; folket styr i staten, som är av och för folket. Denna typ av maktutövningen tillämpades i de grekiska statsstaterna, ett slags direktdemokrati; dock var till exempel slavar och kvinnor exkluderade från den styrande eliten, och med dagens mått mätt var det inte en acceptabel nivå på demokrati. Att den ändå alltjämt utgör modellen efter vilken vi mäter moderna demokratier beror på att styresformen för de som inkluderades kan betraktas som optimalt rättvis, och därmed demokratisk. I dagens västerländska samhällen är frågan om mest rättvis styresform i stort sett avgjord, och diskussionerna hos oss tenderar att snarare handla om andra länder i andra delar av världen, eller om demokratiunderskottet inom det överstatliga organet Europeiska unionen, EU.

Istället kan européer, och särskilt vi nordbor, kosta på oss att föra ingående samtal om demokratin i subsystem, det vill säga till exempel olika slags organisationer, eller fält, som är underordnade en eller flera stater. Arbetsplatsdemokrati är förvisso inget nytt begrepp, till exempel stod det högt på syndikalisternas dagordning för drygt 100 år sedan, men det fick en konsensuell innebörd i Sverige i samband med Lagen om medbestämmande (MBL) på 1970-talet. Folkrörelser, som kooperationen eller hyresgästföreningen, har varit angelägna om att framhålla den interna demokratin, och begreppet intern-demokrati blev honnörssord också för politiska partier och andra opinionsbildande sammanslutningar. Inom den organiserade idrottsrörelsen, med dess allmänna Bror Duktig-attityd, har demokrati blivit mer än ett honnörssord, snarast ett mantra. Samtidigt visar undersökningar att det oftare är läpparnas bekännelser än verkligt flertalsinflytande som manifesteras inom klubbar och föreningar. Det tioåriga, nu avslutade, norska forskningsprogrammet "Idrett, samfunn og frivillig organisering", som övriga länder i Norges närområde borde vara rejält avundsjuka på, undersökte bland mycket annat demokratin inom idrottsrörelsen i Norge. I en slutrapport rörande den delen, *Idrettsdemokratiet – makt og styring i idretten*, som vi kommer att recensera på idrottsforum.org senare i höst, konstaterar författarna att den interna demokratin inom idrottsrörelsen är svag, trots alla formella stadganden. Men, frågar sig Jan Ove Tangen i en reflekterande essä med anledning av rapporten, är det verkligen demokrati som gagnar idrottsrörelsen? Och varför ställer demokratiforskare så ofta begreppen makt och demokrati mot varandra, som antonymer? Demokrati är ett uttryck för makt, folkmakt. Och, menar Tangen med stöd hos Luhmann, varje system – också idrottens – har eller bör ha den maktstruktur som bäst gynnar de övergripande målen, koden, som i idrottens fall är att vinna eller att bli bättre. Är det då demokrati, allas makt och inflytande över alla beslut och val? Nej, svarar Tangen och specificerar en idrottsorganisations speciella behov för organisatorisk måluppfyllelse, kanske är det snarare något som vi skulle kunna kalla för sportokrati?!

Innledning

Torsdag 15. januar ble boken *Idrettsdemokratiet – makt og styring i idretten* lansert på en pressekonferanse i Idrettens hus på Ullevål stadion. Forfatterne Bernard Enjolras og Ragnhild Holmen Waldahl hevder at idretten har et svakt representativt demokrati, ”til tross for at alle de formelle reglene som kjennetegner det representative demokratiet (politiske rettigheter, flertallsbeslutninger, valg av representanter) er ivaretatt” (Enjolras & Waldahl 2009 s 125). Årsakene til dette demokratiske underskuddet er dels medlemmenes mangelfulle deltakelse i demokratiske fora, dels at avstanden mellom medlemmenes agenda og representantenes agenda øker jo høyere opp i organisasjonen man kommer, dels den kunstige interessekonflikten mellom idrettens to organisasjonslinjer (idrettskrets- og særforbundslinjen) og dels den økende sentralisering av ressurser, beslutninger og makt.

Boken gir et viktig bidrag til forståelsen av visse sider ved den organiserte idretten i Norge. Den inngår i en forskningstradisjon som i lengre tid har studert demokrati og makt i frivillige organisasjoner, nasjonalt og internasjonalt. Bokens lansering åpner for å reflektere over og diskutere noen prinsipielle sider ved studier av demokrati og makt på idrettsområdet spesielt, men også ved studier av frivillighet og demokrati mer allment.

Boken er et resultat av et forskningsprosjekt finansiert av Norges forskningsråds program ”Idrett, samfunn og frivillig organisering”. I invitasjonen fra Programstyret ble følgende utgangspunkt skissert for mulige prosjekter på feltet:

Den frivillige idretten skal i utgangspunktet være demokratisk organisert. Det innebærer at det er medlemmene og deres valgte representanter som skal fatte viktige beslutninger og trekke opp retningen for organisasjonens framtid. I prinsippet skal idrettens dagsorden speile medlemmenes preferanser.

Enjolras og Waldahls bok har tatt dette utgangspunktet på alvor; et utgangspunkt som impliserer at idretten har et demokratisk potensial. Gjennom å ta et slikt utgangspunkt knytter boken seg til en allmenn oppfatning på idrettsfeltet. Oppfatningen om idrettens demokratiske potensial kommer til uttrykk i ”Lov for Norges Idrettsforbund og Olympiske Komité” (Jf Lovhefte, juni 2004). Den danner det politiske grunnlaget for myndighetenes støtte til den frivillige idretten (Jf St. meld. 14, 1999-2000). Dessuten utgjør oppfatningen et sentralt premiss i det som finnes av forskning på den frivillige organiserte idretten i Norge (Selle & Øymyr 1995; Enjolras & Seippel 1999; Wollebæk, Selle et al. 2000; Enjolras 2001; Enjolras & Seippel 2001; Sivesind, Lorentzen et al. 2002; Seippel 2003).

Sagt på en annen måte: at idretten er demokratisk synes å foreligge som en *doxisk* forståelse blant aktører på idrettsfeltet, det være seg idrettsledere, politikere, administratorer og forskere (Bourdieu 1977). Den kan også sees på som en *kjerneoppfatning* (core belief) som deles av alle aktørene ut fra teorien ”Advocacy Coalition Framework” (Sabatier & Jenkins-Smith 1999). Aktørene, inkludert forskerne, er ikke i tvil om at demokrati er en sentral og nødvendig kvalitet ved den organiserte idretten. Alle aktørene uttrykker også en mer eller mindre eksplisitt bekymring over at demokratiet synes å være på vikende front i idretten. Mine refleksjoner vil så tvil om at demokrati er et vesentlig kjennetegn ved den organiserte idretten, samt lansere en annen måte som temaet demokrati og makt i idretten kan studeres på.

Den sentrale problemstillingen som reises i min kommentar er *om* - og i så fall - på hvilken *måte* og i hvilken *grad* kommer demokratiet til uttrykk i den organiserte idretten? Jeg tar sikte på å nyansere og problematisere anvendelsen av demokratibegrepet slik det brukes for å analysere organisasjoner av denne type. Kommentaren vil også foreslå alternative begreper og perspektiver, for bedre å fange opp hvordan og hvorfor personer velges til ulike verv og styrever og på hvilket maktgrunnlag beslutninger fattes og gjennomføres i klubben eller forbundet. Analysen tar først og fremst sikte på å avdekke hvilke vurderinger og refleksjoner som kan tenkes å ligge bak både valg av styremedlemmer og representanter og i organisasjonenes konkrete beslutningsprosesser, samt om medlemmenes preferanser kommer til uttrykk gjennom disse prosessene. På denne måten mener jeg å kunne si noe om demokratiets stilling i dagens idrettsbevegelse. Samtidig åpner dette også opp for å spørre, og kanskje også kunne gi svar på, hva som eventuelt fremmer og hemmer demokratiske prinsipper og prosesser på ulike nivåer i idrettens organisering. Sagt annerledes: det ligger et alternativt forskningsprosjekt og venter i forlengelsen av mine synspunkter.

Teorier om demokrati

Få andre temaer er blitt viet så mye samfunnsvitenskaplig oppmerksomhet og refleksjon som temaene ”demokrati” og ”makt”. Helt siden de antikke greske bystater fant fram til denne styreformen ca 500 år f. Kr. (Finley 1973; Held 1987), har filosofer, statsvitere og sosiologer lansert og diskutert ulike begreper og teorier om demokrati og makt. Så langt finnes det ikke én omforent teori eller ett felles perspektiv som kan legges til grunn for forskning på demokrati og makt i samfunnet generelt (Midgaard & Rasch 1998) eller i idretten spesielt. Eller for å si det med Dahl (2000): ”Democracy has been discussed off and on for about twenty-five hundred years, enough time to provide a tidy set of ideas about democracy on which everyone, or nearly everyone, could agree. For better or worse, that is not the case.” (s 2). Det vil derfor føre for langt å skulle gi en detaljert og systematisk gjennomgang av mulige demokratiteoretiske begreper, teorier og perspektiver i en kort kommentar som dette.

En kort gjennomgang av de mest sentrale teoriene og undersøkelser som er gjennomført på grunnlag av disse teoriene, kan imidlertid generere noen relevante og sentrale spørsmål. En slik gjennomgang vil også få fram hvilke spørsmål som ikke har blitt reist, men som det er mulig å stille på basis av andre teorier og andre perspektiv. På grunnlag av alle tilnæringene vil det kunne formuleres en vifte av spørsmål som kun kan besvares empirisk. Det får et eventuelt forskningsprosjekt avdekke.

En har grovt delt inn teorier om demokrati i 5 hovedformer:

1. *Konkurransedemokrati*: et system med konkurranse om maktposisjoner i frie, åpne valg.
2. *Deltakerdemokrati*: et system der alle kan delta, direkte eller indirekte, i utformingen av beslutninger som angår dem alle.
3. *Flertallsdemokrati*: et system der folkets eller flertallets vilje kommer til uttrykk, og er retningsgivende for beslutningene.

4. *Konstitusjonelt* demokrati: et system med flertallsstyre, men hvor flertallets handlingsfrihet er konstitusjonelt bundet og begrenset.
5. *Diskursdemokrati*: et system der deltakerne via rasjonell argumentasjon når fram til enighet om fellesskapets interesser og beslutninger (Rasch 2000 s 22).

Hver for seg indikerer spørsmålene muligheten for en tilstedeværelse av ulike demokratiformer i idretten. Enjolras og Waldahl (2009) velger å strukturere analysen ut fra tre av formene: konkurransedemokrati, deltakelsesdemokrati og deliberasjonsdemokrati (som kan sammenliknes med diskursdemokrati). Boken er lite eksplisitt på hvilke spørsmål det er relevant å stille for å kunne svare på om disse demokratiformene faktisk forekommer. Det kan derfor være nærliggende å spørre eksplisitt: Er det slik at medlemmene konkurrerer om sentrale tillitsverv som leder, styremedlem, trener, oppmann osv. på lagsnivå? Deltar alle lagets medlemmer, direkte eller indirekte i utformingen av beslutninger som angår dem alle? Kommer flertallets vilje til uttrykk i og er retningsgivende for klubbens mange beslutninger? I hvilken grad og på hvilken måte er lagenes styre og stell bundet og begrenset av statlig politikkutforming og styringsvirkemiddel? Hvor rasjonell er argumentasjonen i behandling av styresaker og hvor avgjørende er den for oppnåelse av enighet? På noen av disse spørsmålene gir Enjolras og Waldahl svar som grunnlag for å hevde at idretten har et svakt demokrati. Men mer kunne vært undersøkt og mer kunne vært sagt. Ikke minst på spørsmålet om demokratiet er viktig for å få de idrettslige hjulene til å gå rundt.

De som har observert og/eller deltatt i idrettslagsarbeid har vel en følelse av at disse formene for demokrati kun forekommer i svært liten grad. Mange lag sliter med i det hele tatt å få noen til å ta på seg tillitsverv. Det er lite frammøte på lagets medlemsmøter og årsmøter hvor lagets nåtid og framtid diskuteres. Det er derfor ofte et lite mindretalls vilje som blir retningsgivende. Flere klager over at statlige forordninger og retningslinjer er økende og belastende for drift og virksomhet. Dette tyder på demokratimangel i organisasjonen. Men det tyder vel så mye på at det er manko på dugnadsvillighet. Har demokratiunderskuddet noen sammenheng med dugnadsvilligheten? Det burde være viktig å få en bekreftelse eller avkreftelse på disse antagelsene og hvorfor det er eventuelt er slik eller slik. På den annen side er kanskje mange medlemmer fornøyd med tingenes tilstand. De synes det er greit at noen tar på seg oppgaven med å drifte laget og trene barn og unge, og er ikke så opptatt av at deres stemme skal bli hørt i tide og utide. Så lenge det blir drevet idrett i idrettslaget, så blir medlemmenes interesser ivaretatt, kan være en oppfatning. Dette kan kanskje også sies å være en form for demokrati; et demokrati hvor samtykke kommer i form av "taust flertall".

Men la oss se litt mer i detalj på den foreliggende forskningen. De som i første rekke har tatt opp spørsmål om og brakt fram kunnskap om demokratiets stilling i idrettsbevegelsen er frivillighetsforskerne. I hvilken grad og på hvilken måte har denne forskningen allerede besvart og bekreftet de overnevnte spørsmålene og synspunktene?

Forskning på frivillige organisasjoner og deres medlemmer

Det hevdes at frivillige organisasjoner er demokratiske institusjoner, hvor den frivillige innsatsen bidrar til å vedlikeholde og utvikle demokratiet (Selle & Øymyr 1995; Enjolras & Seippel 1999; Wollebæk, Selle et al. 2000; Enjolras 2001; Enjolras & Seippel 2001; Sivesind, Lorentzen et al. 2002; Seippel 2003). Det er særlig på tre måter som frivillige organisasjoner anses å fungere demokratisk. For det første ved at frivillige organisasjoner er *formidlere* mellom individ og politiske myndigheter (eksterndemokrati), både fra myndighetene mot individene og fra individene mot myndighetene. Den andre grunnen til at frivillige organisasjoner fungerer demokratisk er at disse er organisert slik at politikken avspeiler medlemmenes *preferanser* og deltakerne har mulighet til å bli hørt (interndemokrati). For det tredje kommer demokratiet til uttrykk gjennom individet *utdannes* gjennom at den enkelte får bedre kjennskap til offentlige institusjoner, om politiske sakskomplekser, samt at det utvikles kompetanse, ferdigheter og engasjement som kommer både organisasjonen og demokratiet til gode (Wollebæk, Selle et al. 2000).

I sistnevnte undersøkelse kommer det fram at for 85% av medlemmene i organisert idrett er interndemokratiet viktig. Kun 49% av disse er tilfreds med hvordan interndemokratiet fungerer. 17% er utilfredse, mens 19% har ingen formening. Så det er altså et misforhold mellom demokrati som verdi og demokrati som realitet internt i organisasjonen. Når det gjelder eksterndemokratiet mener medlemmer i organisert idrett at idretten har mest påvirkningskraft på ”levekår i nærmiljøet” (61%), langt mindre på ”Statsforvaltningen” (8%) og minst på ”Internasjonale fora” (3%). Kun 14% av medlemmer i idrettsbevegelsen ga uttrykk for at de gjennom å delta i organisasjonen fikk svært god skolering i demokratiske spilleregler.

I flere av de forannevnte teoriene synes representasjonsaspektet å være et sentralt kriterium på demokrati. Annen forskning viser imidlertid at kvinner, innvandrere, funksjonshemmede og eldre, er underrepresentert i idrettens organisasjoner både hva gjelder aktivitet, deltakelse i styre og stell av organisasjonen, representasjon til nasjonale og internasjonale forbund sammenliknet med deres andel i befolkningen (Breivik & Vaagbø 1998; Statistisk 1998; Strandbu & Bjerkeset 1998; Statistisk 2001; Bergan 2002; Seippel 2003). Særlig slår dette ut for kvinner (Hovden 2000). Kvinnene utgjør 50% av befolkningen, men utgjør kun 38% av medlemsmassen i NIF. Kun 17,5% av idrettslagsledere er kvinner. Kun ca 12% er idrettsrådsledere, og kun 7% er ledere av et særforbund (NIF 2002). – Hvordan representasjonsaspektet forholder seg for innvandrere, funksjonshemmede og eldre kan vi bare gjette på, siden forskningen i liten grad har fokusert på disses representasjon.

Ting tyder altså på at det er et demokratiunderskudd i den frivillig organiserte idretten. Hvordan skal dette tolkes og forstås? Kan det tenkes at det er interne og eksterne forhold som svekker eller hemmer demokratiske prosesser? Kan det tenkes at slike funn skyldes at spørsmålene er feil stilt og at det fokuseres i feil retning? Kan det være at idrettens organisasjon ikke er en demokratisk institusjon? Kan det være at teorier om demokrati og makt ikke er i stand til å fange opp de viktigste grunnene til at noen stiller opp og lar seg velge til ulike verv og posisjoner innenfor den organiserte idretten? Kan det være at beslutninger med nødvendighet forberedes og fattes på et annet grunnlag enn det demokratiske? Kan det være at andre perspektiver må bringes inn for å gripe og begripe hvordan og hvorfor valg og beslutninger kommer i stand og virker i den frivillig organiserte idretten? Kan det ten-

kes at det eksisterer andre styresett og maktformer som er vel så viktige for hvilken retning idrettsorganisasjonene tar?

Demokrati som én form for makt eller styresett

Invitasjonen fra Programstyret anvender formuleringen ”demokrati og makt” [min utheving]. I og for seg er det ikke overraskende i og med at ”Makt- og demokratiutredningen” operer med det samme skillet mellom makt og demokrati (Østerud, Engelstad et al. 2003); et skille som impliserer to fenomener eller to saksforhold. Sagt på en annen måte: demokrati peker i retning av styreform, mens makt peker i retning av ”kapasiteten til å få ting gjort” (Ober 2007). Boken til Enjolras og Waldahl *Idrettsdemokratiet – makt og styring i idretten* impliserer en slik forståelse av begrepene. Begrepene ”demokrati” og ”makt” anvendes ikke som synonymer; de kan nesten oppfattes som *antonymer* i denne faglige konteksten.

Ved nærmere gransking kan formuleringen se ut som en *pleonasje* (smør på flesk) fordi demokrati er per definisjon en form for makt. Begrepet ”demokrati” stammer fra det greske ”demos” som betyr ”folk” og ”kratos” i betydningen ”styresett”. Begrepet ”kratos” har også en annen betydning som sjeldent fremheves, nemlig ”makt” (Ober 2007). Det gir andre assosiasjoner å snakke om folkemakt enn folkestyret. Det viktigste med å se på ”kratos” som makt er at demokrati da framstår som en maktform; én blant mange maktformer. Det åpner opp for å undersøke hvordan andre former for makt kommer til uttrykk i den frivillig organiserte idretten, og ikke bare demokratisk makt. Det ligger også nær å spørre om det at demokratiet ikke realiseres så godt som det burde, kanskje er et resultat av de andre maktformenes innslag og innflytelse i klubbarbeidet? Ved å se på demokrati som en maktform og ikke som noe som står ved siden av eller i kontrast til makt, åpner etter min mening opp for svært spennende spørsmål og hypoteser.

Språket vårt betegner også andre makt- og styreform gjennom endelsen ”-krati”. Vi har ”byråkrati”, som henspiller på den makt som utgjøres av en bestemt form for forvaltning og administrasjon. ”Meritokrati” brukes der hvor makt knyttes til roller og posisjoner som besettes av personer som kan vise til bestemte prestasjoner eller meritter. ”Teknokrati” brukes som betegnelse på makt som utøves av teknikere og eksperter. ”Timokrati” henspiller på en styre- og maktform hvor borgernes plikter og rettigheter defineres ut fra deres formue. Alle begrepene forsøker å fange hvorledes ulike verv og posisjoner blir besatt og hvilken makt eller styresett som derigjennom kommer til uttrykk og blir dominerende; det være seg i institusjoner og organisasjoner. I en studie av demokrati og makt i den frivillig organiserte idretten bør det være både legitimt og ønskelig å lete etter om og på hvilken måte ulike maktformer kommer til uttrykk og hvordan de skapes og realiseres gjennom beslutninger. Eksempelvis kunne man stille spørsmål om medlemmene opplever at den offentlige forvaltningens regler, prosedyrer og forskrifter for saksbehandling dominerer lagets virksomhet og beslutninger. En kunne også spørre medlemmer om utvelgelsen av personer til ulike verv og posisjoner bestemmes ut fra deres tidligere idrettsprestasjoner eller andre prestasjonsbaserte kvalifikasjoner. Eller det kunne være relevant å undersøke om valg og beslutninger funderes på bestemte former for ekspertise som f. eks. økonomiske

vurderinger, henvisning til forskningsresultater eller juridisk argumentasjon. I vår tid er det kanskje mindre relevant å avklare om den enkeltes formue spiller en rolle for hvilke idrettslige verv og posisjoner vedkommende kan gjøre krav på. På den annen side skal vi ikke se bort i fra at slike kriterier kan slå igjennom; i hvert fall nå som investorer kjøper klubber og betrakter de som sin eiendom og del av sin formue og krever å få sitte i styret. At slike maktformer kan skifte over tid ved at personer bærer med seg erfaringer og verdier forankret i ulike maktformer, er også mulig.

Disse eksemplene antyder at i en klubb eller et lag vil flere maktformer kunne gjøre seg gjeldene, både vekselvis og samtidig. Spørsmålet er om alle maktformene er like gyldige eller om det kanskje foreligger én maktform som de andre må relatere seg til og legitimere seg med utgangspunkt i. I motsetning til frivillighetsforskerne mener jeg at demokratiet er en mindre vesentlig maktform i den organiserte idretten. Jeg mener at forskerne så langt har fokusert for mye på demokratispektet og oversett en annen sentral maktform; en maktform som finner sin legitimitet og handlekraft i kommunikasjonen omkring det å legge til rette for og gjennomføre idrettslig aktivitet som bl. a. innebærer å vinne og forbedre prestasjoner (Tangen 2004). Ved å knytte an til maktbegrepet jeg introduserte foran kan vi noe overflattisk betegne denne siste maktformen som idrettsmakten: *sportokratiet*. Denne maktformen har sitt fundament og legitimitet i det som foreløpig kan betegnes som idrettens unike dynamikk og egenart og organisasjonenes plass og funksjon i denne. Alt som skjer i klubber og forbund relateres, forankres og legitimeres i det som organisasjonene oppfatter som idrettslig virksomhet, f. eks. trening, konkurranser, dugnad, rekruttering, tilrettelegging, anleggsbygging, arrangement osv. Enjolras og Waldahl berører så vidt dette poenget – muligens uintendert – da de i forsøket på å forklare hvorfor det er så lavt deltakelsesdemokrati i idretten sier ”Hovedgrunnen til den lave deltakelsen er at medlemmene hovedsakelig er engasjert i idrettslige aktiviteter” (sic.) (Enjolras & Waldahl 2009 s 67). De går imidlertid ikke nærmere inn på hva dette egentlig forteller om idrettens organisering og hvilke konsekvenser en organisasjonsanalyse kan ha for en analyse av demokratispørsmålet. La meg derfor kort skissere hva som ligger i resonnetet over og hvilke spørsmål som da kan reises.

Idrettens organisasjoner som systemelementer

Om teorigrunnet bak demokrati- og maktforskningen er omfattende og lite preget av konsensus, er ikke tilstanden særlig bedre på organisasjonsforskningens område. Mange alternative organisasjonsteorier foreligger og kunne vært relevante. Min forståelse og analyse av organisasjoner baserer seg på Luhmanns sosiologiske systemteori (Luhmann 1984; Luhmann 1997; Luhmann 2000). Med denne teorien som utgangspunkt kan det hevdes at enhver organisasjon er produsert *av* og *for* det sosiale systemet det er en del av. Denne måten å betrakte organisasjoner på åpner for å stille helt andre spørsmål og hypoteser om demokrati og makt i den frivillig organiserte idretten. For å vise det må jeg si noe om idrett om sosialt system og de organisasjonsformer dette systemet har utviklet og hvorfor ting har blitt som de har blitt og ikke annerledes.

Idretten kan sees som et sosialt system, basert på en bestemt form for kommunikasjon (Tangen 1997) og regulert gjennom unike forventningsstrukturer (Tangen 2004). Idretten, som alle andre sosiale systemer, er *autopoietiske*, det vil si selvdannende og selvorganiserende. Med utgangspunkt i en unik *kode* dannes særegne *operasjoner* som skal produsere og reprodusere systemet selv; så som rekruttering, trening, bedømming, arrangement og anleggsbygging. Alt som inngår som elementer og strukturer i systemet, er derfor produsert av og for idrettssystemet. Alt som skjer i systemet relateres til primærkoden *vinne/tape* og sekundærkoden *forbedring/tilbakegang*. Til sammen utgjør de en dobbeltkode som er unik for idrettssystemet. Alt tilordnes to logiske verdier, enten positiv ("vinne", "forbedring") eller negativ ("tape", "tilbakegang"). De kalles derfor binære koder.

Systemets refleksjon over sin egen virksomhet, basert på dens kode og sentrale operasjoner, sammenfattes i det som kan betegnes som en *rasjonalitet*. I moderne tid har denne rasjonaliteten fått et innhold som sammenfattes i det olympiske motto: "Citius – altius – fortius" (hurtigere, høyere, sterkere) (Tangen 1989; Tangen 2003). Denne rasjonalitet legges til grunn for all idrettslig virksomhet, bl.a. også for å selektere de personer som skal fylle de ulike rollene i idrettssystemet. Kun de som antas å være villige til å realisere koden og besitter en kompetanse til å gjøre det, selekteres; de andre ekskluderes (Tangen 2004; Tangen 2004b).

Moderne funksjonssystemer er i prinsippet åpne for alle individer som relaterer seg til det enkelte systems aktuelle funksjon (Luhmann 1984). Alle skal kunne delta i den form for kommunikasjon som det enkelte funksjonssystem er basert på. Når de har nådd en bestemt alder, kan alle gå på skole. Men hvor langt de kommer er avhengig av deres skoleprestasjoner. Alle kan delta i politikk, men det er deres politiske ferdigheter og kløkt som bringer enkelte inn i et statsråds kontor. Den prinsipielle åpenheten ligger bak Norges idrettsforbunds motto om "idrett for alle" og Fotballforbundets visjon om "Fotballglede, muligheter og utfordringer for alle". Åpenheten kommer også til uttrykk i hvordan valg til verv og posisjoner er forankret i demokratiske prinsipper (Jf NIFs lover). Samtidig vet vi at ikke alle får delta og ikke alle blir valgt. Denne skjevhet mellom prinsipper og realiteter skyldes utdifferensiering av ulike roller i systemet; noen er f. eks. juniorspillere, andre er trenere, enkelte blir ledere. Når det dannes ulike deltaker- og lederroller og det foreligger bestemte forskjeller mellom disse, oppstår det et problem med å relatere rollene til hverandre og knytte personer til rollene (Luhmann 1984). Systemet tvinges til seleksjon blant potensielle deltakere. Organisasjonene tar ofte hånd om dette i form av det som kan betegnes som "selektiv inklusjon" (Se Tangen 2004).

Et sentralt kriterium for deltakelse i det moderne samfunn generelt og i idrett spesielt er *medlemskap*. Dette kan komme til uttrykk på mange måter. Du må være innmeldt (døpt) i den norske kirke for å stå til konfirmasjon der. For å stemme ved stortingsvalg må du være norsk statsborger og stå i manntallet. Vil du trene i et helsestudio må du betale en avgift eller kjøpe et sesongkort. For å delta i visse idrettsformer og på bestemte nivå, må man være medlem i en klubb eller et lag. For å delta i årsmøter og eventuelt bli valgt inn i klubbens styre må du være medlem. Det er i første rekke idrettens organisasjoner i form av klubber og forbund som tar hånd om hvem som skal få bli medlem og hvilke roller de skal fylle i organisasjonen.

Organisasjoners virkemåte

Organisasjoners framvekst i moderne tid har å gjøre med hvordan det moderne samfunnet og dets delsystemer mestrer kompleksitet og kontingens. Mye er mulig, men noe må velges. Når noe er valgt, er det alltid en mulighet for at noe annet kunne være valgt isteden (kontingens). Omfanget av muligheter er så stort og komplekst at det påfører samfunnet en seleksjonstvang. På vegne av samfunnet, foretar organisasjonene de nødvendige seleksjonene. Organisasjoners autopoiese (selvdanning, selvorganisering) er basert på operasjonsmåten *beslutning* (Luhmann 2000). For å fullbyrde samfunnet, må beslutninger bli utført som kommunikasjon. Beslutninger reduserer kontingens. Før beslutningen er verden åpen og kontingent. Verden presenterer seg som et mangfold av alternativer. En klubb må ha et styre. En valgkomité får i oppdrag å komme fram med en liste av kandidater. Når styret er valgt, er de andre på listen kun muligheter. Men enhver beslutning hviler på andre beslutninger, og i siste instans på systemet selv. Er de foreslåtte personene kvalifisert til å inneha verv i klubben? Er de medlemmer i klubben? Hvilken kompetanse har disse personene? Denne type problemer ”overbelaster” den opprinnelige kommunikasjonen om det å vinne. Kompleksiteten og usikkerheten blir for stor. Organisasjonen er differensiert ut for å ta hånd om disse problemene. Organisasjonen overtar seleksjonen mellom alternativene og fatter avgjørelsen. Blir organisasjonen for kompleks, differensieres det ut ytterligere interne strukturer som skal ta hånd om seleksjonene og fatte beslutningene. Det kan f. eks. ansettes en daglig leder og det opprettes komitéer. Alt med henblikk på å realisere de idrettslige kodene vinne/tape og forbedring/tilbakegang; dvs. organisasjonene må gjøres operative og handlekraftige.

Det hevdes at det moderne samfunn er utenkelig uten organisasjonene, inkludert de såkalte *non-profit* eller frivillige organisasjonene. De representerte en betydningsfull innovasjon som inkorporerte det nye prinsippet om spesialisering av funksjonelt definerte former for handling og kommunikasjon (Stichweh 1998). Noen organisasjoner ble spesialisert innenfor politikksystemet som f. eks. politiske partier og fagforeninger. De knyttet sin kommunikasjon og sine operasjoner (som beslutninger) til hovedsystemets kommunikasjon om makt og demokrati, valg og representasjon, posisjon og opposisjon. Andre organisasjoner som aksjeselskaper og børser ble differensiert ut for å sikre det økonomiske systemets kommunikasjon omkring penger og investeringer. Idrettsorganisasjonenes funksjon var derimot å sikre at kommunikasjonen om seier/tap og forbedring/tilbakegang ble opprettholdt og videreført. Idrettens organisasjoner er derfor ikke primært politiske og demokratiske, men idrettslige. Det kan ut fra dette hevdes at valg og beslutninger i idrettens organisasjoner fattes i første rekke ut fra om idrettens kode og kommunikasjon blir sikret og videreført. Demokratiske prinsipper om valg, deltakelse, representasjon, flertallsvilje og diskurs blir kun relevant i den grad de garanterer for den idrettslige kommunikasjonen og forutsetningene for denne. Den idrettslige rasjonale danner grunnlaget for og legitimiteten av den form for makt som antas å være dominerende på klubbnivå, nemlig den maktform jeg foran betegnet som sportokratiet.

Organisasjoner er imidlertid i stand til å observere og forme sine beslutninger på grunnlag av mange funksjonssystemers medier og koder (Luhmann 1984; Luhmann 1997; Rennison 2004). De andre funksjonssystemenes medier og koder danner en spesiell orienteringsramme og forventningshorisont som grunnlag for beslutningene i den aktuelle

organisasjonen. Enkelte organisasjoner er imidlertid primært koblet til ét funksjonssystem og vil fatte sine beslutninger i første rekke i henhold til dette funksjonssystemets kode (Andersen & Born 2003). Jeg vil hevde at idrettsorganisasjonene er blant disse. Det medfører at forbund, kretser og klubber regulerer sin virksomhet ut fra mediet ”seier” og kodene ”vinne/tape” og ”forbedring/tilbakegang”. Det innebærer ikke at ikke mediene penger, makt, sannhet blir observert og formet i idrettsorganisasjonen. Tvert imot, politikk, økonomi, vitenskap, teknologi, massemedier og familien er alle sentrale sosiale systemer i idrettssystemets samfunnsmessige omverden og som idrettsorganisasjonene må forholde seg til. Idrettsorganisasjonene observerer disse systemene og deres ytelser med henblikk på hvordan disse kan være relevante for idrettssystemets, og dermed deres egen autopoiese og beslutningstvang. Et tema som f. eks. ”å vinne” i idrettslaget farges av hvilke kode og medium som trekkes inn i kommunikasjonen. Foreldre kan oppleve det som urettferdig at deres eget barn ikke får nok spilletid på laget, selv om sjansen for at laget taper øker hvis alle barna skal få spille like mye. Dette kan få konsekvenser for foreldrenes dugnadsinnsats og valgbarhet til styreverv. Mange tapte kamper av A-laget kan ”forklares” ut fra et økonomisk ståsted som et resultat av manglende sponsorinntekter og dermed reduserte muligheter for å trene på dagtid. Men det kan også tolkes som et uttrykk for at A-lagstreningen er for lite forskningsbasert, og at man derfor ønsker en trener med høgskoleutdanning i idrett og coaching.

Hypotetisk vil jeg hevde at tilegnelse av makt for å gjennomføre beslutninger i idrettens organisasjoner kun kan skje og legitimeres ut fra idrettssystemets kode og medium. Demokratiet er kun relevant så lenge det kan skaffe fram personer som er villige til å fylle de enkelte rollene (det være seg leder, trener, kasserer osv.) på en idrettslig måte, dvs. at de er engasjert i idrettslig aktivitet som Enjolras og Waldahl hevdet. Om denne makt- og styreformen ikke klarer det, vil den byttes med andre makt- og styreform. Det ser vi allerede tegn på i en rekke klubber og lag hvor prestasjonslogikken er mer rendyrket enn hva som er vanlig. Her kan vi finne styreform som er basert på økonomisk makt og rasjonale og hvor aksjeeierne har større innflytelse på klubbens framtid enn de vanlige medlemmene og deres valgte representanter. Men hele tiden vurderes beslutningene og beslutningstakernes atferd ut fra hvilken idrettslig suksess laget oppnår, ikke hvorvidt laget noteres på Børsen. Styret kastes og trenere avsettes fortsatt ut fra om laget rykker ned eller ligger dårlig plassert på tabellene.

Slik jeg ser det vil organisasjonene inkludere kun de som er villige til å stille nødvendige og spesifikke idrettsrelevante ytelser til disposisjon og ekskludere de som ikke er villige til det. Slik sett fungerer organisasjonene også som en inklusjons- og eksklusjonsmekanisme (Tangen 2004b). Etter min mening er det lite trolig at individene inkluderes ut fra demokratiske prinsipper eller andre kriterier. Dette er imidlertid et empirisk spørsmål som kommende forskning må avklare. Uansett, der er individene selv som må avgjøre om de vil stille de etterspurte ytelser til disposisjon.

Individens tilslutning eller avvisning

Som før nevnt er det i det funksjonsdifferensierte moderne samfunn opp til individet om det vil delta i idrett, politikk, vitenskap eller lignende. Det som blir spørsmålet på et individuelt nivå er om individene stiller opp som frivillige i organisert idrett ut fra politiske, økonomiske, vitenskaplige, familiære eller idrettslige motiver og hvilke konsekvenser slik motivering har for organisasjonens demokratiske virksomhet og framtid.

Så langt vet vi at frivillig innsats i idrettsorganisasjoner i første rekke motiveres av å gjøre noe konkret for en "sak" (Enjolras & Seippel 1999; Wollebæk, Selle et al. 2000). Nærmere 50% oppgir dette som viktigste grunn for å være frivillig i et idrettslag. Spørsmålet er hva "saken" består i. Er det her snakk om "demokrati-saken" eller "idretts-saken"? Det svarer de nevnte undersøkelsene ikke på. Det vi får vite gjennom andre liknende undersøkelser (Enjolras & Seippel 2001), er at mesteparten av den frivillige innsatsen går med til oppgaver innen "trening" (17,4%), "daglig ledelse" (8,3%) og "oppmann" (6,5%) for å nevne de 3 viktigste.

Det er rimelig å tolke dette som at å være frivillig innebærer å stille seg til disposisjon for "idrettssaken", dvs. å bidra til at lagets idrettslige virksomhet realiseres eller være "engasjert i idrettslige aktiviteter." (Enjolras & Waldahl 2009 s 67). Når personer stiller opp for valg til styre og stell i klubben, eventuelt sier seg villig til å påta seg ulønnet treneransvar, så er nok det i første rekke motivert ut fra at vedkommende er interessert i idrett og kanskje også har barn som ønsker å delta i fotball eller svømming. Enkelte undersøkelser tyder på det (Warburton 1997). Det kan også være for å gi noe tilbake til klubben som har gitt én så mye når en selv var ung eller at man er genuint glad i idretten og ønsker at den skal holdes i live. En kan anta at motiver som skoloring i og erfaring med demokrati er mindre viktig for å delta i frivillig arbeid. Likeså vil økonomiske og vitenskaplige motiver heller ikke være særlig sentrale. Sagt på en annen måte: frivillig deltakelse er i første rekke motivert ut fra ønsket om å realisere spesifikke verdier og utføre spesifikke oppgaver, enten det er å bidra til at bygdas barn og unge får et idrettstilbud eller det er for å stille opp med bil for å kjøre eldre og funksjonshemmede til frivillighetssentralen. Jeg leser Putnam og Feldsteins siste bok "*Better Together: Restoring the American Community*" (2003) i denne retningen, dvs. at folk kommer sammen og organiserer seg fordi de ønsker å bidra til å løse lokalsamfunnets behov og problemer. Dette er imidlertid empiriske spørsmål som venter på å bli besvart i en norsk sammenheng.

En studie i demokratiet stilling i organisasjonen må etter min mening derfor også avdekke medlemmenes grunner og motiver til å stille til valg og fatte beslutninger på vegne av organisasjonen. Innslaget av demokrati i organisasjonen vil uten tvil preges av hvilke motiver folk har for sin frivillige innsats. En gjennomgang av forskningslitteraturen viser at motivasjonen til frivillige består av mange forskjellige dimensjoner og det finnes heller ingen teori som har fått generell støtte. En av de mest dominerende tilnærmingene er den funksjonalistiske tilnærmingen til Clary og Snyder (1991) der den frivilliges motivasjon blir analysert i forhold til: *...the needs being met, the motives being fulfilled, and social and psychological functions being served by the activities of those people who engage in volunteer work*" (op. cit. s. 123). Clary og kolleger (1998) har identifisert seks ulike motiver (eller funksjoner) for å drive frivillig arbeid: verdibegrunnelser, arbeidsmarkedsbegrunnelser, forståelse/læringsbegrunnelser, selvaktelsesbegrunnelser og selvbeskyttelsesbegrunnelser.

Kommende studier bør ta sikte på å presisere og reformulere disse generelle motivene i relasjon til den frivillig organiserte idretten.

Avslutning

Lansering av boken *Idrettsdemokratiet – makt og styring i idretten* er et godt utgangspunkt for å drøfte både tidligere forskning og nye tilnærminger på dette temaområdet. I denne kommentaren har jeg skissert et alternativt perspektiv på forholdet mellom idrett og demokrati. Jeg har sådd tvil om at demokratiet er et sentralt trekk ved organisert idrett. Videre har jeg forsøkt å vise at demokrati – i den grad det finnes i idretten - bare er en av flere maktformer som kan observeres i idretten som sosialt system og i dette sosiale systems organisasjonsformer. En studie av demokrati og idrett må i tillegg til å fokusere på demokratiets stilling i organisasjonene, også avdekke mulige og spesifikke demokratimotiver i potensielle medlemmers begrunnelser for å jobbe frivillig i den medlemsbaserte idretten. Noe annet vil gi en ufullstendig analyse.

Referanser

- Andersen, N. Å. & Å. Born (2003). Shifters. *Organiseret kommunikation – systemteoretiske analyser*. H. o. K. Højlund, M. . Fredriksberg, Samfunnslitteratur: 182-206.
- Bergan, I. L. E. (2002). Aldri for gammel – fysisk aktivitet blant personer i alderen 55-75 år. Oslo, Norges idrettsforbund og olympiske komité.
- Bourdieu, P. (1977). *Outline of a theory of practice*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Breivik, G. & O. Vaagbø (1998). Utviklingen i fysisk aktivitet i den norske befolkning 1985-1997. Oslo, Norges idrettsforbund og Norges olympiske komité.
- Clary, E. & M. Snyder (1991). A functional analysis of altruism and prosocial behaviour: The case of volunteerism. *Prosocial Behaviour*. M. Clark. Los Angeles, Sage.
- Clary, E., M. Snyder, et al. (1998). "Understanding and assessing the motivation of volunteers: A functional approach." *Journal of Personality & Social Psychology*(74): 1516-1530.
- Dahl, R. (2000). *On Democracy*. New Haven, Yale University Press.
- Enjolras, B. (2001). Community-based economy, market and democracy. *Report 6:2001*. Oslo, ISF.
- Enjolras, B. & Ø. Seippel (1999). Frivillighet, kommersialisering og profesjonalisering. *Rapport 99:9*. Oslo, ISF.
- Enjolras, B. & Ø. Seippel (2001). Norske idrettslag 2000. *Rapport 4:2001*. Oslo, ISF.
- Enjolras, B. & R. H. Waldahl (2009). *Idrettsdemokratiet: makt og styring i idretten*. Oslo, Akilles.
- Finley, M. I. (1973). *Democracy – Ancient and Modern*. London, Chatto & Windus.
- Held, D. (1987). *Models of Democracy*. Cambridge, Polity Press.
- Hovden, J. (2000). Makt, motstand og ambivalens. Betydninger av kjønn i idretten. *Institutt for sosiologi*. Tromsø, Universitetet i Tromsø. Ph.D.
- Luhmann, N. (1984). *Soziale Systeme: Grundriss einer allgemeinen Theorie*. Frankfurt a.M., Suhrkamp.
- Luhmann, N. (1997). *Die Gesellschaft der Gesellschaft*. Frankfurt am Main, Suhrkamp.
- Luhmann, N. (2000). *Organisation und Entscheidung*. Opladen, Westdeutscher Verlag.
- Midgaard, K. & B. E. Rasch (1998). *Demokrati – vilkår og virkninger*. Bergen, Fagbokforlaget.
- NIF (2002). Tilstandsrapport for norsk idrett. Oslo, Norges idrettsforbund og olympiske komite
- Ober, J. (2007). The original meaning of "democracy": Capacity to do things, not majority rule. *Princeton/Stanford Working Papers in Classics*, Stanford University.
- Putnam, R. & L. M. Feldstein (2003). *Better Together: Restoring the American Community*. New York, Simon & Schuster.
- Rasch, B. E. (2000). *Demokrati. Ideer og organisering*. Bergen, Fagbokforlaget.

- Rennison, B. W. (2004). "Lønn & Ledelse – når kommunikation får konsekvens." *Nordisk Administrativ Tidsskrift* 85 (2): 116-133.
- Sabatier, P. & H. C. Jenkins-Smith (1999). Bridging Research and Policy. The Advocacy Coalition Framework: An Assessment. *Theories of the Policy Process*. P. Sabatier. Boulder, Westview Press: 117-166.
- Seippel, Ø. (2003). Norske idrettslag 2002. *Rapport 2003:7*. Oslo, ISF.
- Selle, P. & B. Øymyr (1995). *Frivillig organisering og demokrati: det frivillige organisasjonssamfunnet endrer seg 1940-1990*. Oslo, Samlaget.
- Sivesind, K. H., H. Lorentzen, et al. (2002). The Voluntary Sector in Norway. *Report 2002:2*. Oslo, ISF.
- Statistisk, S. (1998). Norsk kulturbarometer 1997. Oslo-Kongsvinger.
- Statistisk, S. (2001). Norsk kulturbarometer 2000. Oslo-Kongsvinger, SSB.
- Stichweh, R. (1998). On World Society. "System or Action". Tromsø.
- Strandbu, Å. & S. Bjerkeset (1998). Ungdom og idrett i et flerkulturelt samfunn. *NOVA - skriftserie 6/98*. Oslo, NOVA.
- Tangen, J. O. (1989). Idrett og samfunn. Noen artikler om et problemkompleks. *Kompendium*. Bø i Telemark, Telemark distriktshøgskole.
- Tangen, J. O. (1997). Samfunnets idrett: en sosiologisk analyse av idrett som sosialt system : dets evolusjon og funksjon fra arkaisk til moderne tid. Bø, Høgskolen i Telemark, Avdeling for allmenne fag: V, 433 s.
- Tangen, J. O. (2003). "Citius - altius - fortius: idrettens patologiske trosartikkel". *I bevegelse: et festskrift til Gunnar Breivik på hans 60-årsdag*. V. F. Moe & S. Loland. Oslo, Gyldendal undervisning: S. 103-119.
- Tangen, J. O. (2004). *Hvordan er idrett mulig?: skisse til en idrettssosiologi*. Kristiansand, Høgskoleforlaget.
- Tangen, J. O. (2004b). "Embedded expectations, embodied knowledge and the movements that connect: a system theoretical attempt to explain the use and non-use of sport facilities." *International review for the sociology of sport* 39 (2004) nr 1: S. 7-25.
- Warburton, J. (1997). Volunteering in the post-retirement years. *SPRC Reports and Proceedings no 36*. New York.
- Wollebæk, D., P. Selle, et al. (2000). *Frivillig innsats*. Bergen, Fagbokforl.
- Østerud, Ø., F. Engelstad, et al. (2003). *Makten og demokratiet: en sluttbok fra Makt- og demokratiutredningen*. Oslo, Gyldendal akademisk.